

PŘÍSPĚVEK ARCHEOLOGIE K POZNÁNÍ PODOBY KAPLE BOŽÍHO TĚLA NA KARLOVĚ NÁMĚSTÍ V PRAZE

JAROSLAV PODLIŠKA

Kaple Božího Těla náleží do skupiny dnes již zaniklých pražských sakrálních staveb doby lucemburské, jejíž stavební podoba nebyla nikdy detailněji zdokumentována. Dosavadní rekonstrukce stavby byla založena na výpovědi několika obecnějších písemných zpráv a vyobrazení vedut. Archeologie do této diskuse dlouho neměla možnost vstoupit z důvodu absence terénního výzkumu v místech její existence. Poprvé nahlédnout pod současný povrch umožnil zjišťovací archeologický výzkum v roce 2011, vyvolaný přípravou revitalizace Karlova náměstí. Jeho výsledky nám umožňují podstatně více specifikovat nejen podobu dochování pozůstatků kaple pod dnešním povrchem náměstí, ale i rekonstruovat sídelní vývoj tohoto místa.

ARCHAEOLOGICAL CONTRIBUTION TO THE APPEARANCE OF THE CORPUS CHRISTI CHAPEL AT CHARLES SQUARE IN PRAGUE

The Corpus Christi chapel is deserted since the governing period of the House of Luxembourg. Its building structure has never been documented in detail. Current reconstruction of the building was based on several general written records and period prints. Archaeological excavation of the church site has not been pursued until 2011 due to revitalisation of the Charles square. Its results enable to specify not only the appearance of the chapel remains below current square surface but also to reconstruct the settlement development of this site.

Klíčová slova — Praha-Nové Město – Karlovo náměstí – sakrální stavby – archeologický výzkum – veřejný prostor

Key words — Prague-New Town – Charles Square – sacral building – archaeological excavation – Public space

Na počátku 90. let 18. století byla z povrchu dnešního Karlova náměstí (v té době ještě Dobytčí trh – Vieh Markt) definitivně odstraněna gotická kaple Božího Těla. Stavba ve tvaru centrály, obehnaná ohradní zdí se hřbitovem, zde plnila svoji funkci přes čtyři století. Její podobu do té doby zachytili převážně vedutisté jako součást stavebně bohatého celku pražských měst. Stavba vždy tvořila urbanistickou dominantu situovanou do pomyslného středu náměstí. V době zboření si jen málokdo uvědomoval stavební a především historický význam stavby, která byla využita jako levný zdroj stavebního materiálu. Badatelský zájem o tuto stavbu přineslo až období 19. a především 20. století. Ze strany historiků byla pozornost věnována písemným pramenům k dějinám stavby (TOMEK 1870, 181; EKERT 1878, 275–282; týž 1884, 481–487). Stavební a ideová forma zaujala historiky umění a urbanisty (MENCL 1948, 126; BACHMANN 1953; LORENC 1973, 155–157; KALINA/KOŤÁTKO 2004, 138–139; ULČNÝ v tisku). Pomyslnými stavebními kameny pro badatelskou práci se staly výhradně prameny písemné a obrazové povahy. Co jsme však dosud postrádali, byla zjištění archeologie, která jako jediná vědní disciplína mohla vnést do celé debaty nové informace a posunout naše poznání. První příležitost pro archeologii vykristalizovala v průběhu roku 2010 v souvislosti s přípravou projektu revitalizace Karlova náměstí.¹ Archeologie zde měla za úkol nejen lokalizovat pozůstatky kaple, ale také definovat celkový archeologický potenciál místa pro potřeby rozhodování památkové péče. Výzkumná akce (obr. 1, 2) pod vedením pracovníků Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v hlavním městě Praze (dále NPÚ ÚOP HMP) proběhla formou časově krátkých výzkumných kampaní v průběhu let 2010 a 2011 a byla rozdělena do dvou etap nedestruktivní a destruktivní (terénní) povahy (PODLISKA 2011).

1 Hlavním impulsem pro realizaci výzkumu se staly výsledky veřejné, ideové urbanisticko architektonické soutěže o návrh úpravy Karlova náměstí na Novém Městě, kterou vyhlásila Městská část Praha 2 v roce 2008. Z celkového počtu 22 odevzdaných návrhů byl vybrán jako nejvhodnější návrh autorského kolektivu Ing. arch. Vladimíra Štulce, Ing. arch. Jana Vrány a Ing. arch. Kryštofa Štulce z architektonického ateliéru Héta spol. s r. o. První cena nebyla v tomto případě udělena. Přestože se jednalo o ideový projekt, v následujícím roce již byl zpracován do podoby dokumentace pro územní rozhodnutí a předložen k posouzení Národnímu památkovému ústavu. Vedle připomínek zaměřených na otázky dopravního řešení, nových komunikací a sadových úprav se nejkontroverznější částí předloženého projektu stala stavba cca 40 m širokého a 5,5 m hlubokého, postupně se svažujícího podchodu pod dnešní středovou komunikací. Navržené úpravy náměstí byly pracovníky NPÚ ÚOP HMP písemným stanoviskem č.j. NPÚ – 311/5580/2009 z 10. 7. 2009 z větší části vyloučeny, a to z důvodu narušení chráněných hodnot místa, které je ve své parkové podobě zařazeno na seznam nemovitých kulturních památek č. rejstříku 49595/1-2253. Obdobný názor zaujal též na svém 99. zasedání dne 1. 10 2009 sbor expertů Magistrátu hlavního města Prahy pro odbor kultury, památkovou péči a cestovní ruch. Negativní stanovisko k úpravám předložila následně i odborná veřejnost (JANDÁČEK 2010). V institucionálních odpovědích bylo doporučeno zabývat se otázkou archeologického potenciálu místa s cílem stanovit přesný rozsah a podobu archeologických relikvů stavby kaple Božího těla. Po schválení záměru průzkumu Radou městské části Praha 2, č. 546, ze dne 10. 8. 2010, byly zahájeny práce na přípravě projektu archeologického výzkumu pod vedením autora příspěvku.

Přehled dějin kaple

Předložený historický exkurz je zpracován formou rešerše z již publikovaných dějin stavby. Vzhledem k tématu sdělení zde nebyla prováděna kritika použitých písemných pramenů, případně nové vyhodnocení jejich obsahu.²

První nástin dějin kaple přinesly práce Ekertovy a Tomkovy (EKERT 1878, 275–282; týž 1884, 481–487; TOMEK 1870, 26–27). Na podkladě písemných pramenů představily obraz jejího vývoje od doby výstavby až po zboření. Veš-

keré další práce, které se přímo nebo okrajově dotýkaly historie této stavby, již z předloženého dějinného schématu nevystoupily (encyklopedické shrnutí dějin s výčtem starší literatury BAŤKOVÁ ET AL. 1998, 87–88). Z uvedené skupiny prací je možné snad upozornit na práci Petry NEVÍMOVÉ (1998), která se částečně zabývala problematikou novověkých dějin kaple v souvislosti s počátky novoměstské jezuitské koleje u sv. Ignáce.

Gotická kaple ke cti Nejsvětějšího (Božího) Těla a Krve Páně a P. Marie a sv. Felixe a Adaucta uprostřed Velkého tržiště, pozdějšího Dobytčího trhu, dnes Karlova náměstí, byla postavena v letech 1382–1393. Kaple měla nahradit dřevěnou věž, v níž byly nejspíše již od sklonku 50. let 14. století u příležitosti Dne svátostí každoročně ukazovány poutníkům říšské korunovační klenoty a nejcennější svaté ostatky náležející ke korunovačnímu pokladu císaře Karla IV.³ Kapli dalo vybudovat čtyřcetičlenné bratrstvo mající ve svém znaku obruč se zavěšeným kladivem („cum signo circuli et malleo in medio pendente, qoud vulgariter obrucz dicitur“; k historii bratrstva viz HRDINA (2013). Patronátní právo měli mít zakladatelé kaple a jejich následovníci z bratrstva. Společenská výjimečnost uvedeného sdružení, rekrutujícího se z řad šlechtické, duchovní a měšťanské nobility z okruhu dvora krále Václava IV., byla v následném období jasně podpořena i oficiální angažovaností samotného panovníka na aktivitách bratrstva.

Obr. 1. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí. Výřez z katastrální mapy Prahy s vyznačením archeologických sond na parcelách č. 2418/1 a 2419/1. (Do podkladu Mapa evidence nemovitostí vyznačil F. Flek, 2013).

Obr. 2. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí. Pohled na archeologické sondy S01 (vpravo) a S02 v průběhu výzkumu. Pohled k jihu (foto autor, 2011).

² Výpověď písemných pramenů k dějinám kaple od doby jejího vzniku až po zboření a úloze, kterou plnila, přináší samostatné příspěvky Jana Hrdiny a Oty Halamy přímo v tomto čísle Staleté Prahy, označené v textu odkazy HALAMA 2013 a HRDINA 2013.

³ Prvním zachyceným datem pro ukazování ostatků na náměstí, a tudíž i existenci dřevěné konstrukce, je rok 1369, který ve své kronice uvádí Beneš Krabice z Weitmile (EMLER 1884, 539).

Obr. 3. Philipp van den Bossche / Johannes Wechter 1606: PRAGA. Velký prospekt Prahy, tzv. Sadelerův – detail: pohled na kapli Božího Těla na Karlově náměstí. Mědiryt, lept; vydal: Aegidius Sadeler 1606¹. (Archiv hl. města Prahy, Sběrka grafiky, sign. G 18). Ječná ulice v horní části obrázku směřuje na východ.

V roce 1393 se o kapli již hovoří v kontextu, ze kterého je zřejmá nejen podoba kaple, ale i fakt, že tato stavba byla již provozuschopná. V roce 1403 zástupci bratrstva předali kapli se všemi právy a důchody pražské univerzitě. Jménem Koleje národa Českého se tohoto aktu účastnil i M. Jan Hus. V předhusitském období se kaple stala místem vyhlášení panovnických či veřejných stanovisek. Od roku 1416 se v kapli přijímalo pod obojí. V roce 1437 zde byla vyhlášena kompaktáta, jejichž znění vytesané do kamene bylo v podobě desek osazeno na stěny kaple. Tentýž rok se po takřka dvacetileté válečné odluce vrátilo do kaple vystavování ostatků, které však se smrtí císaře Zikmunda Lucemburského na tomto místě zaniklo. Po husitských válkách plnila kaple nejen bohoslužebnou funkci, ale také úlohu pohřebiště univerzitních mistrů. Univerzita a následně němečtí kalvíni využívali kapli až do roku 1622, kdy z rozhodnutí císaře Ferdinanda II. přešla do majetku jezuitů. Počáteční idea jezuitů vybudovat u kaple samostatnou novoměstskou kolej se následně změnila a objekt plnil funkci pomocného bohoslužebného prostoru k novému řádovému kostelu sv. Ignáce. V tomto období se uskutečnily pouze dílčí úpravy a opravy stavby. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 byla stavba převedena pod správu farnosti u sv. Vojtěcha v Jirchářích. V roce 1784 pak byla definitivně zrušena a uzavřena.

Stavební specifika kaple a její umístění na frekventovaném místě měly za následek rozhodnutí o jejím definitivním prodeji a následném odstranění. V roce 1789 ji koupil v dražbě za 902 zlatých pražský měšťan Václav Lieber (Ctibor). Z důvodu platební neschopnosti uchazeče se však záhy musela konat dražba druhá, v níž kapli získal magistrátní rada Vojtěch Eisner rytíř z Eisensteinu. Ten dal bývalou svatyni nejpozději do roku 1791 zbořit. Získaný stavební materiál z demolice byl druhotně využit pro stavební účely (např. pro blíže neznámou novostavbu na Pankráci, chodník na Karlově mostě, opravy jezu u Helmovských mlýnů pod Letnou, na stavbu kašny v domě čp. 365 na nároží ulice Perlové a Národní třídy ad.). Kostelní mobiliář byl rozprodán. Hlavní barokní oltář byl přenesen roku 1789 do farního kostela v Lukách u Karlových Varů. Kamenné desky se zněním kompaktát se podařilo zachránit a později předat do Královské české společnosti nauk a následně Národnímu muzeu v Praze (dnes uloženy v jeho Lapidáriu).

Po demolici kaple zůstalo její místo již nezastavěno. Přibližně v ose odstraněné stavby byla později vytyčena průjezdní komunikace směřující z Ječné do Resslovy ulice. Zbývající části náměstí se v průběhu 19. století postupně proměnily v koncepčně jednotlivý městský park.

Lokalizace a podoba kaple

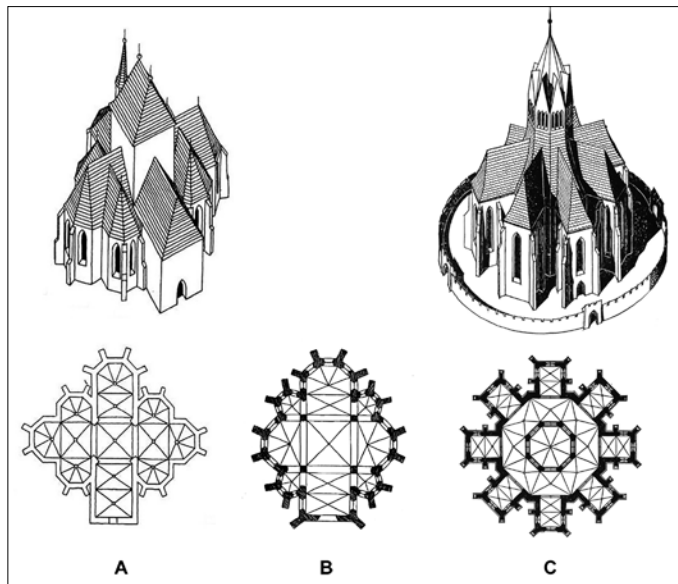
Na podkladě ikonografických pramenů je obecně přijímáno za fakt, že kaple Božího Těla se nalézala v geometrickém středu Karlova náměstí, poblíž vyústění dnešní Ječné ulice. Tato skutečnost vyplývá nejen z historických vyobrazení, ale také dobových písemností, kde je stavba uváděna v souvislosti s okolní měšťanskou zástavbou. Uvedené podklady však postrádají konkrétní technické parametry, na jejichž základě by bylo možné stavbu přesně prostorově vytyčit a rekonstruovat její rozměry. Kaple totiž do svého odstranění nikdy nebyla stavebně ani geodeticky dokumentována. Nejstarší dochované městské plány ji zachycují ve značně zjednodušené podobě, ze které není možné získat hodnověrné údaje. Poslední kartografické vyobrazení kaple nalézáme na starší verzi rukopisného plánu Prahy od Františka Antonína Leonarda Hergeta z roku 1790, na kterém je zobrazena těsně před svým zbořením ve tvaru osmiboké centrály (obr. viz HRDINA 2013, 24 obr. 2).

Mezi hlavní zdroje informací pro rekonstrukci podoby kaple patří dobové grafické veduty Prahy, na kterých je stavba zachycena převážně od západu, zcela výjimečně ze strany severní a východní. Nejstarší vyobrazení stavby nalézáme na rozměrné vedutě Prahy, tzv. Vratislavském dřevorytu z roku 1562 od Jana Kozla a Michaela Peterleho z Annabergu (obr. viz HRDINA 2013, 22 obr. 1; 38 obr. 5). Grafické panoráma ji zachycuje ve středu dnešního Karlova náměstí v podobě stavby ve tvaru kříže, s polygonálně zakončenými bočními kaplemi a rozměrnou věží situovanou nad jejím středem. Malé měřítko pohledu a určitá schematicnost zobrazení jednotlivých částí kaple nám však neumožňují provést detailnější vyhodnocení její podoby. Podstatně větší možnosti přináší tzv. Sadelerův prospekt z roku 1606 od Filipa van den Bossche (obr. 3). Stavba je zde vyobrazena realisticky s řadou stavebních detailů včetně zástavby na ploše náměstí. Půdorysně je zřejmá její dispozice ve tvaru kříže, mezi jehož rameny diagonálně vystupují menší kaple s polygonálními závěry. Nad středem stavby vystupuje vysoká hranolová věž zakončená dlátovou střechou. Tato kompozice se stala základem pro Václava Mencla, který ji využil pro svou rekonstrukci středověké podoby kaple včetně návrhu její axonometrie (MENCL 1948, 126–127, obr. 76; obr. 4: A). Kaple je obehnána hřbitovní zdí korunovanou cimbuřím a se vstupy

na severní a západní straně. Na západní straně kaple nalézáme výraznou domovní stavbu s vysokou sedlovou střechou, která je svým průčelím napojena na tuto obvodovou zeď.

Odlišnou podobu konceptu stavby nalézáme na mladším mědirytu Prahy od Folperta van Ouden-Allena z roku 1685 (obr. viz HALAMA 2013, 41 obr. 3). Kaple je zde zachycena jako symetrická centrála s věncem osmi čtyřbokých kaplí s nárožními opěráky. Osmibokou centrální věž završuje výrazná jehlancová střecha. Svým půdorysem je uvedené vyobrazení ve shodě se situací, kterou zachytil o století později Herget na svém plánu z roku 1790 (obr. viz HRDINA 2013, 24 obr. 2). Uvedené prameny se staly východiskem pro Viléma Lorence a jeho rekonstrukci kaple, publikovanou v monumentální studii o Novém Městě pražském (LORENC 1973, obr. 54a, b, c; obr. 4: C).

Menclovu a Lorencovu rekonstrukci doplňuje podstatně méně citovaná představa německého badatele Ericha BACHMANN (1953, 160–161), který na základě srovnávacího studia staveb z německého prostředí navrhl koncept stojící na pomezí obou předchozích návrhů (obr. 4: B). Kaple je zde rekonstruována jako centrála na půdorysu rovnoramenného kříže, která je po svém obvodu členěna věncem sedmi polygonálně zakončených kaplí s opěráky. Západní, vstupní strana je pravouhlá s výraznými nárožními opěráky. Axonometrie v tomto případě provedena nebyla.

Obr. 4. Rekonstrukce gotické podoby kaple Božího Těla (axonometrie a půdorysná stopa). **A** – V. MENCL (1948, 123, obr. 76); **B** – E. BACHMANN (1953, 161, Abb. 2), pouze půdorys; **C** – V. LORENC (1973, obr. 54A, 54B). Bez měřítka (předlohy graficky zpracovala S. Babušková, 2013).

Dosavadní archeologické poznatky o kapli

Archeologické poznání prostoru Karlova náměstí je v současné době založeno na nevelkém počtu dokumentačních bodů a představuje dosud celkově nevyhodnocené téma. Většina výzkumů v této části města byla realizována převážně na parcelách domů situovaných po obvodu náměstí. Na samotné ploše náměstí se vyjma výkopů souvisejících s výstavbou vestibulu stanice metra a novoměstského kolektoru nikdy větší archeologické odkryvy neuskutečnily (ADB 512, 513, 514, 657 listu mapy 7-2).⁴ Cílený výzkum pozůstatků kaple Božího Těla v minulosti neproběhl, a tak z místa, kde stála, evidujeme pouze dvě zjištění, která můžeme s jistotou dávkou pravděpodobnosti spojit s touto stavbou. Jednalo se o nálezy lidských kostí, k jejichž objevu došlo opakovaně v roce 1947 a 1967 v souvislosti s výkopy pro inženýrské sítě (ADB 119, 527 listu mapy 7-2, HRDLÍČKA 2009). Ostatky byly zjištěny vždy až na hromadě vykopané zeminy, mimo původní nálezový kontext. Přestože nemáme k dispozici znalost nálezové situace, jejich spojení s narušenými hroby hřbitova u kaple je více než pravděpodobné.

Stav našeho poznání limituje především skutečnost, že střed náměstí, využívaný již od 19. století jako městský park, nebyl nikdy místem větších stavebních akcí spojených se zásahy do terénů. Stavební práce se v tomto prostoru prozatím omezovaly na většinou nehlášené, a tudíž

⁴ Ve fondu Památkového sboru hlavního města Prahy, uloženého v Archivu hlavního města Prahy, je dochován záznam jednání Správní komise hlavního města Prahy, která posuzovala návrh Klubu Za starou Prahu na vyznačení místa bývalé kaple Božího Těla na Karlově náměstí a bývalého hřbitova na Betlémském náměstí (Archiv hl. m. Prahy, fond Památkový sbor hl. m. Prahy, karton 17, složka výkopy, čj. 9229/39-I.C. a opis zápisu o poradě ze dne 6. 5. 1939, bez čj.). Uvedené práce měly být spojeny s realizací zjišťovacích sond, které by ověřily půdorys zaniklé stavby a bývalého hřbitova. Komunikační úřad vyčíslil náklady na provedení sond ve výši 40 000 Kčs. Porada konaná dne 6. 5. 1939 za účasti PhDr. Zdeňka Wirtha, zástupce Státního úřadu památkového pro Čechy a Klubu Za starou Prahu, ústředního rady magistrátu ve výslužbě Rudolfa Hlubinky za Památkový sbor hlavního města Prahy a JUDr. Zdeňka Mollika za hospodářský referát Magistrátu hl. m. Prahy se usnesla „...že označení kaple Božího Těla a Betlémského hřbitova není aktuální...“ a doporučila tento případ odložit na dobu budoucí. Zároveň konstatovala, že náklady na provedení prací jsou v dané době mimo možnosti pražské obce a kompetentních památkářských institucí.

archeologicky nedokumentované, liniové výkopy pro inženýrské sítě, případně skryvky vrchní novověké partie nadloží při rekonstrukci vozovky a tramvajového svršku.

Geofyzikální průzkum

V rámci přípravy projektu zjišťovacího archeologického výzkumu bylo v předstihu provedeno také geofyzikální měření lokality označené jako I. etapa zjišťovacího výzkumu. Hlavním cílem geofyzikálních prací mělo být upřesnění polohy základů kaple Božího Těla a charakteristika všech podzemních komponent vykazujících antropogenní původ v měřeném prostoru. Výsledky měření potvrdily v centrální pozici náměstí početnější indicie po lidské činnosti, na jejichž základě byla provedena volba místa pro trojici archeologických sond. Jednalo se jak o anomálie liniových tvarů, tak o bodové objekty (dutiny) situované v hloubce mezi 2 a 4 metry (BÁRTA ET AL. 2010, 7).⁵

Lokalizace, použitá metoda a cíle archeologického výzkumu

Po provedení první, nedestruktivní části průzkumu se archeologický zájem soustředil do centrální části Karlova náměstí. V průběhu ideové přípravy projektu výzkumu bylo nutné provést vyhodnocení všech dostupných informací o podobě historického podzemí místa, vzhledu kaple Božího Těla a trasách inženýrských sítí a navrhnout umístění zjišťovacích sond. Významnou roli ve strategii umístění sond sehrál Hergetův plán Prahy z roku 1790 s vyznačeným půdorysem kaple, jehož promítnutí na současný katastrální plán města nám umožnilo provést cílenější úvahu o umístění sond (PODLISKA 2011, 27). Na základě shromážděných podkladů měly sondy S01 a S02 za úkol ověřit podobu zachování severní části stavby, a to včetně předpokládaného hřbitova. Sonda S03 na jižní straně komunikace měla přinést informace o podobě terénních struktur na pomezí areálu hřbitova a náměstí. V případě negativního výsledku sondáží bylo navrženo pokračování zjišťovacího výzkumu do prostoru vlastní komunikace (chodníku). Vzhledem k skutečným nálezům k realizaci této části výzkumu již nedošlo. Všechny sondy byly situovány výhradně na plochu parkové části náměstí, a to jak na severní straně dnešní komunikace (obr. 1: sondy S01 a S02), tak na jeho jižní stranu (obr. 1: sonda S03). Po geodetickém vytyčení sond o velikosti 3 × 1,5 m proběhlo odstranění svrchní (zahradní) partie nadloží pomocí malé mechanizace cca do hloubky 1 m, spodní partie již byly rozebírány ručně až na úroveň přírodního podkladu. Dokumentace postupně odhalované situace se zaměřila nejen na vertikální řezy terénem, ale také na zásadní půdorysné situace s pozůstatky negativů zděných konstrukcí, objektů, hrobů a pochozích úrovní. Preparaci a odborné vyhodnocení hrobových nálezů koordinoval přízvaný specialista – antropolog.⁶ Exkavace sond probíhala po celou dobu výzkumu současně. Po ukončení akce byly sondy zasypány a místo upraveno do původního stavu.

POPIS TERÉNNÍ SITUACE

Sonda S01 (obr. 5)

Pod travním drnem (povrch 208,46 m n. m. a 208,00 m n. m.)⁷ se nalézalo 1,1–1,6 m mocné souvrství písčitých hlín až stavebního odpadu, které náleží navážce vzniklé při parkové úpravě Karlova náměstí v 2. polovině 19. století. Zahradní horizont překrýval na niveletě 206,76–206,66 vrstvičky kompaktní písčité hlíny (stratigrafická jednotka dále sj. S01-08 a 09), obsahující zvýšené množství říčních valounů (0,01–0,1 m), úlomků opuky, cihel a hrudek malty. V obou případech se jednalo o intenzivně zatěžovanou pochozí plochu, kterou je možné interpretovat jako zpevněný povrch náměstí.

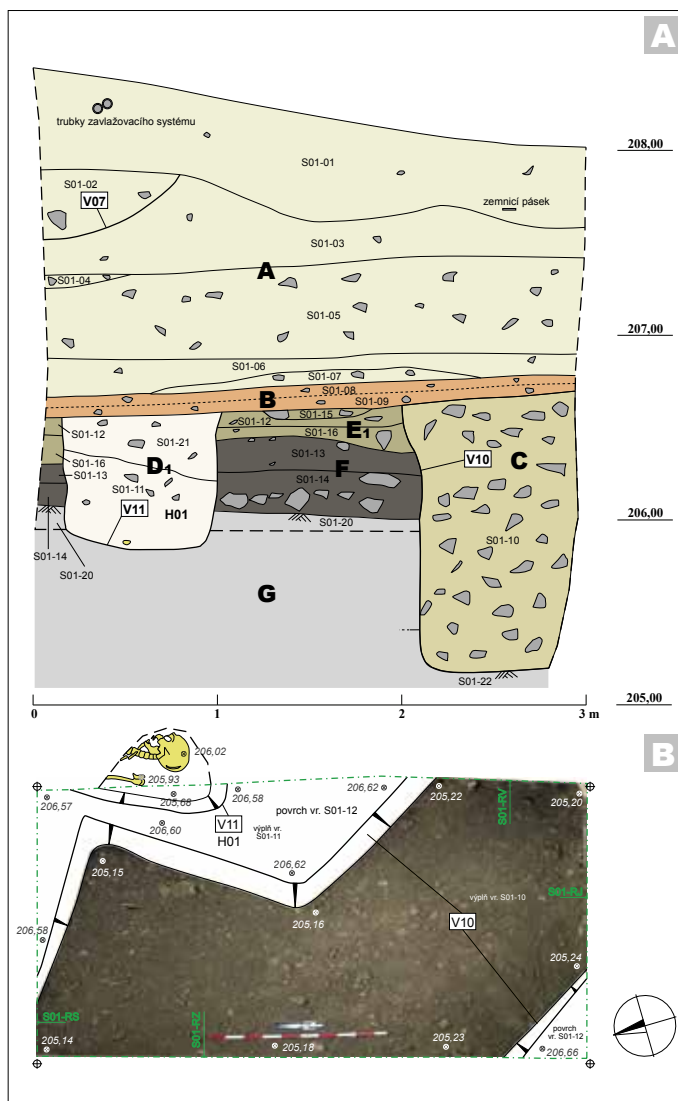
5 Odborné práce provedla společnost G Impuls Praha spol. s r.o. pod odborným vedením RNDr. Jaroslava Bártý, CSc. Měření proběhlo v prostoru dnešní vozovky s tramvajovým svrškem, a to přibližně v šíři dnešní parkové úpravy. Terénní práce probíhaly s přestávkami v říjnu až listopadu 2010 (BÁRTA ET AL. 2010). Zadaný úkol byl řešen komplexem geofyzikálních metod založených na předchozích zkušenostech s obdobnými akcemi. Využity a kombinovány byly následující geofyzikální metody: metoda odporové tomografie, metoda seismická, metoda mikrogravimetrická, metoda radarová. Sledované prostředí bylo zkoumáno podle šíření seismických vln, podle velikostí měrných odporů, podle tíhových vlastností prostředí a podle elektromagnetického chování hornin a stavebních konstrukcí. Geofyzikální průzkum v městském intravilánu byl komplikován terénními podmínkami. Například odporová měření nemohla být plně realizována v místech chodníků, kde nebylo možné využít elektrody.

6 Základní antropologické vyhodnocení kosterních nálezů provedl RNDr. Vítězslav Kuželka z antropologického oddělení Národního muzea v Praze (Kuželka 2011). Na základě žádosti vedoucího výzkumu proběhlo veškeré zkoumání kosterních ostatků pouze in situ, bez jejich vyzvedávání. Všechny totiž zasahovaly mimo okraj sondy, kterou nebylo možno rozšířit. Namísto vyzvednutí nekompletních koster byl tedy zvolen šetrnější postup se zřetelem k jejich kompletnímu uchování. Hroby byly po ukončení výzkumu zasypány, a tím zachovány pro případný další výzkum v budoucnosti.

7 Nadmořské výšky v Bpv, z úsporných důvodů dále uváděny jen formou číselných hodnot bez zkratky m n. m.

Uložení překrývaly na úrovni kolem 206,60 rozměrný výkop zaplněný stavebním odpadem (V10). Jednalo se o víceboký, liniový, místy pravoúhle zalomený základový pas o šířce cca 1,4 m (obr. 6). Výkop zaujímal takřka celý prostor sondy ve směru S–J. Jeho stěny byly v převaze přímé, sklon takřka svislý, dno po odebrání výplně rovné (205,20). Hloubka výkopu od úrovně zahloubení činila 1,4 m. Výkop byl v celé ploše odkryvu zasypan stavebním odpadem (sj. S01-10) s vysokým podílem různě velkých zlomků opuky (do 0,2 m) a maltové drtě. Ve skladbě výplně se objevily i menší kusy světlých jemnozrnných pískovců a úlomků cihel (do 0,1 m). Výplň výkopu měla místy kompaktnější charakter, v části však přecházela ve volnější suťový zásyp. Spodní partie základu se zahlubovala do sedimentárního podloží (sj. S01-20, S01-22). Interpretace lze zastížený výkop označit jako negativ obvodového zdiva severní partie kaple. S výstavbou kaple souviselo s vysokou pravděpodobností 0,1 až 0,2 m mocné souvrství světle hnědého zahliněného písku (sj. S01-15, S01-12, S01-16), obsahující souvislejší polohy či samostatné zlomky stavebního materiálu (opuka, jemnozrnné pískovce, malta). Na bázi vrstvy sj. S01-16 se nalézala poloha drobné opukové drtě. Na základě přítomnosti stavebního materiálu můžeme uvedený stratigrafický celek označit za stavební úroveň kaple.

Stratigraficky mladším celkem, který porušil stavební úroveň a zahluboval se ze stejné úrovně jako výkop pro základy kaple, byl výkop V11 situovaný v SV rohu sondy. Na řezu se tento objekt projevil jako jáma se svislými stěnami, zasahující do prostoru sondy pouze svou nevelkou částí (obr. 5: B). Po částečném odebrání výplně z plochy sondy se objevila na jeho dně kloubová hlavice pažní kosti, z čehož bylo zřejmé, že se jedná o kostrový hrob (hrob H01 vymezený obrysem hrobové jámy V11; obr. 7). Lidský skelet (niveleta lebky 206,02), orientovaný hlavou ve směru JZ–SV ke kapli, ležel na zádech v jámě obdélného tvaru s rovným dnem. Vzhledem k rozsahu

Obr. 5. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí ppč. 2418/1. Sonda S01, dokumentace terénní situace. **A** – řez východní stěnou sondy; **B** – půdorys základů kaple (V10) a hrobu (H01). Barevně a písmenky vyznačeny stratigrafické celky historického nadloží, viz stratigrafické schéma obr. 13. (Podle terénní dokumentace E. Ditmara graficky zpracovala S. Babušková, 2013.)

Obr. 6. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí pč. 2418/1. Sonda S01. Základový výkop obvodové zdi severní strany kaple po vybrání stavebního zásypu. I přes absenci zdiva si základ stavby zachoval svou zřetelnou půdorysnou stopu v geologickém podloží. Pohled shora (foto E. Ditmar, 2011).

Obr. 7. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí pč. 2418/1. Sonda S01. Částečně odhalený kostrový hrob H01 ve východní stěně sondy (foto E. Ditmar, 2011).

odkryvu nemohly být délkové proporce hrobové jámy zjištěny. Nalézala se ve vzdálenosti cca 0,1–0,2 m od základu kaple, až na jeden roh zůstala větší část hrobu uchována mimo prostor sondy S01. Zásyp hrobové jámy byl tvořen heterogenními písčitými hlínami (sj. S01-11, S01-21) s nehojnou příměsí drobné frakce (opuka, zlomky cihel, malta). Dno hrobové jámy bylo zahloubeno do podložních sedimentů a nalézalo se na niveletě kolem 206,0.

Stratigraficky nejstarší antropogenní komponentou v sondě bylo cca 0,4 m mocné sídlištní souvrství (sj. S01-13, 14, 17, 18, 19) uložené na podložních sedimentech (obr. 8). Rozsah těchto terénů se vzhledem k mladšímu narušení (výkop základů kaple V10, výkop hrobu V11) zachoval na nesouvislé ploše o velikosti okolo 1 m². Výrazněji nestrukturované souvrství bylo tvořeno dvojicí vodorovně uložených vrstev tmavě šedé až hnědošedé písčité hlíny (sj. S01-13, 14) obsahující nahodile uhlíky či jejich koncentrace o velikosti 0,5–1 cm, stopově valounky a na povrchu drobné zlomky světlých pískovců (povrchová kontaminace).

Obr. 8. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí pč. 2418/1. Sonda S01. Pohled na spodní partii východního řezu nadloží. Uprostřed snímku zachovaný blok vrcholně středověkého sídlištního souvrství, nejstarší sídelní komponenty zjištěné výzkumem. Vpravo výkop základů kaple, vlevo obrys hrobové jámy hrobu H01. Pohled k jihovýchodu (foto E. Ditmar, 2011).

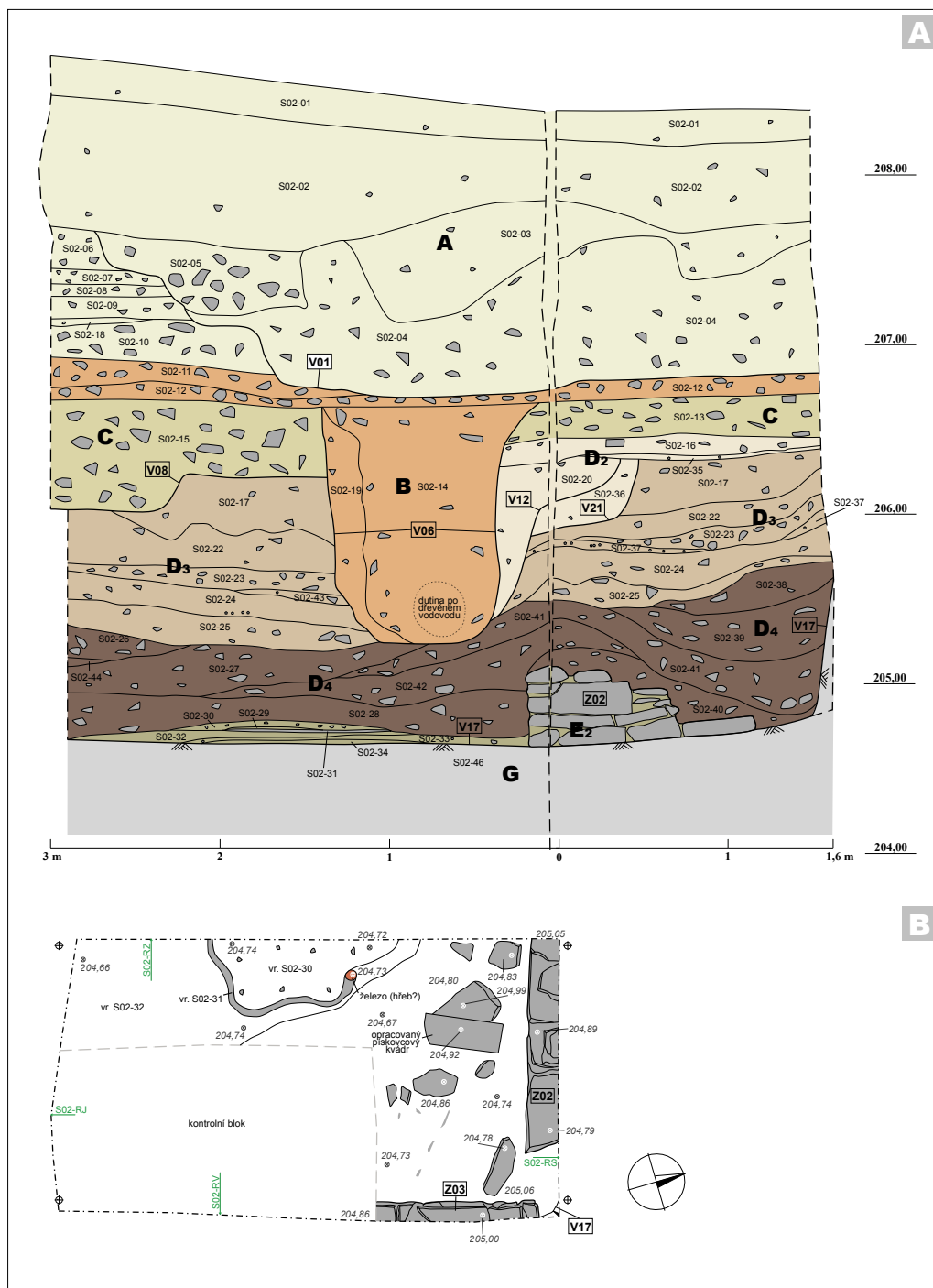
Strukturovanější podoba souvrství se nalézala v JZ rohu sondy, kde celek tvořily celkem 4 vrstvy podobného vzhledu (sj. S01-13, 14, 17, 18, 19). Nejvýraznější vrstva uvedeného souvrství (sj. S01-14), uložená na podloží, obsahovala koncentraci větších křemencových kamenů o rozměru 0,1–0,4 m, rozptýleně uložených na bázi vrstvy. Kameny netvořily žádnou pevnější formu. Drobné zlomky středověké keramiky v kontextu

nejstarší uloženiny umožňují rámcově datovat její vznik do průběhu 2. poloviny 14. století.

Přírodní podklad sondy byl tvořen slabě vyvinutým půdním typem (sj. S01-20), přecházejícím hlouběji v pleistocénní sediment vltavské terasy Karlova náměstí. V místech bez narušení byl jeho takřka rovinatý povrch zastižen na úrovni pohybující se kolem nadmořské výšky 206,05–206,18.

Sonda S02 (obr. 9)

Pod zatravněným povrchem (povrch 208,64 a 208,34) se nalézalo cca 1,1 m mocné, výrazněji nestrukturované souvrství písčitých hlín náležející parkové úpravě Karlova náměstí z 19. století. Zahradní horizont překrýval zpevněný povrch náměstí, tvořený 0,2 až 0,3 m mocným souvrstvím z velice tuhé písčité hlíny s valouny (do 0,1 m), drobnou kamennou a cihlovou drtí (sj. S02-11, 12; povrch 207,00–206,80, báze 206,68–206,60).

Obr. 9. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí pč. 2418/1. Sonda S02. Dokumentace terénní situace. **A** – řez západní a severní stěnou sondy; **B** – půdorys interiéru zahloubené stavby s kamennou konstrukcí (Z03, V17). Barevně vyznačeny stratigrafické celky historického nadloží (podle terénní dokumentace E. Ditmara graficky zpracovala S. Babušková, 2013).

Komunikační zpevnění v celé ploše sondy překrývalo rozměrné výkopy sj. V06 a V08. Stratigraficky mladším byl liniový výkop sj. V06, probíhající napříč sondou ve směru SZ–JV. Šířka v místech zahloubení dosahovala 1,3 m, hloubka činila 1,4 m. Na dně výkopu zaplněného homogení prachovitou hlínou (sj. S02-19) se nalézala přibližně kruhová dutina o průměru 0,3 m, pozůstatek po rozpadlém dřevěném vodovodním potrubí. Druhý – starší – výkop V08 byl situován v JZ části sondy. Jednalo se o víceboký výkop se šikmými stěnami a rovným dnem. Maximální míra

zhloubení dosahovala 0,7 m. Výkop se stupňovitě svažoval do JZ rohu sondy, kde niveleta dna činila 205,99. Výplň objektu tvořila heterogenní směs písčité hlíny s převahou stavebního odpadu (opuky, drobných úlomků cihel, maltové drtě, sj. S02-15). Svým charakterem, složením a blízkostí zaniklých konstrukcí areálu kaple Božího Těla je pravděpodobné, že se i v tomto případě jedná o rabovací výkop zdí stavby, patrně ohradní zdi areálu.

Výkopy se zhlubovaly do staršího souvrství písčitých hlín s podílem stavebního odpadu (sj. S02-16, 35), které překrývaly situaci se zbytky blíže neurčitelných jam (sj. V12, 13, 21) vzájemně se porušujících v superpozici s objekty mladšími (sj. S02-P05). Úroveň jejich zhloubení se pohybovala na niveletě 206,30–206,35. Zásyp objektů tvořily v převaze písčité hlíny (sj. S02-20, 21, 36) s nehojným podílem drobného stavebního odpadu (malta, úlomky cihel, opuka). Drobné nálezy datují jejich zánik do průběhu novověku.

Jámy se zhlubovaly do 0,4–0,5 m mocného souvrství písčitých hlín (sj. S02-17, 22, 23, 37, 43, 24, 25), u některých uloženin s vyšším podílem organické složky (rostlinný odpad, hnůj?). Nepravidelný průběh jejich uložení, s výrazným prosednutím ve středové části sondy, umožňuje interpretovat celou situaci jako výplň rozměrného zhloubeného objektu. Tento závěr potvrzuje i srovnání předpokládané výškové úrovně povrchu podloží (na základě zjištění v sondě S01 na niveletě 206,18) s reálnou kótou báze uvedeného kontextu, nacházející se o 1 m níže (cca 205,20) než předpokládaný, nenarušený povrch podloží. Nehojné nálezy zlomků keramiky umožnily datovat vznik výplně do 15. století.

Souvrství odpadního charakteru překrývalo mohutnější polohu vrstev s vysokým podílem stavebního odpadu, (ve stratigrafické posloupnosti) sj. S02-38, 45, 26, 39, 44, 27, 41, 42, 28, 40, které zaplňovaly interiér zhloubeného objektu s torzem kamenné konstrukce situované po obvodu stěn (V17, Z02, Z03). Ve struktuře uloženin spodní partie zásypu převažovaly polohy písčitých hlín s vysokým podílem opukových kamenů, maltové drtě i větších kusů, opálených říčních valounů a zlomků světlého, jemnozrnného pískovce. Vrstvy směrem ke své bázi přecházely v jemnější frakce přiměsí s vyšším podílem pískovcové drtě až pískovcového prachu. Odhalené zdivo při stěnách bylo torzem z původně většího celku, zachovaném do max. výše 0,5 m (niveleta koruny zdiva 205,05). Jeho konstrukci tvořily lomové, převážně ploché opukové kameny o délce 0,3–0,5 m, skládané do nepravidelných řádek a spojované jilovitou hlínou (obr. 10). Interiérový líc

byl pravidelný, rovný, celková šíře zdiva zůstala vzhledem k rozsahu odkryvu nepoznána (odhalená šířka max. 0,2 m). Základová spára spočívala na rovném dně výkopu na kótě 204,60.

Dokumentované zdi byly součástí vnitřní konstrukce objektu sj. V17, který se cca 1,6 m zhluboval do podložních sedimentů. Jeho stěny byly přímé a nepatrně šikmé. Na dně objektu se nalézalo výškově nevýrazné souvrství o maximální mocnosti 0,14 m (sj. S02-30, 29,

31, 32, 33, 34). Jednotlivé vrstvičky o průměrné síle kolem 2 cm se střídaly s polohami bělavého pískovcového prachu, zhlíněného písčitého sedimentu a uhlíků a zároveň se opíraly o vyzdění stěn (sediment z doby existence stavby). V kontextu vrstev se nacházel zvýšený podíl kousků pískovců, místy se koncentrovaly malé zlomky keramiky a skla vrcholně středověkého stáří. Vedle drobných příměsí se na dně objektu nacházely i větší opukové kameny, pocházející patrně z destruovaného obezdění stěn a kamenicky opracované články ze světlého, jemnozrnného pískovce, z nichž nejvýraznější byl rozměrný kvádr o velikosti 0,46 × 0,24 × 0,17 m s pečlivě upravenými stěnami (obr. 9: B). Dno objektu nevykazovalo známky specifické podlahové úpravy. Zhloubený objekt s vnitřní zděnou konstrukcí lze interpretovat jako suterénní pravoúhlý prostor. Nejvýše zastižený povrch podloží v sondě se nalézal maximálně ve výšce 205,60.

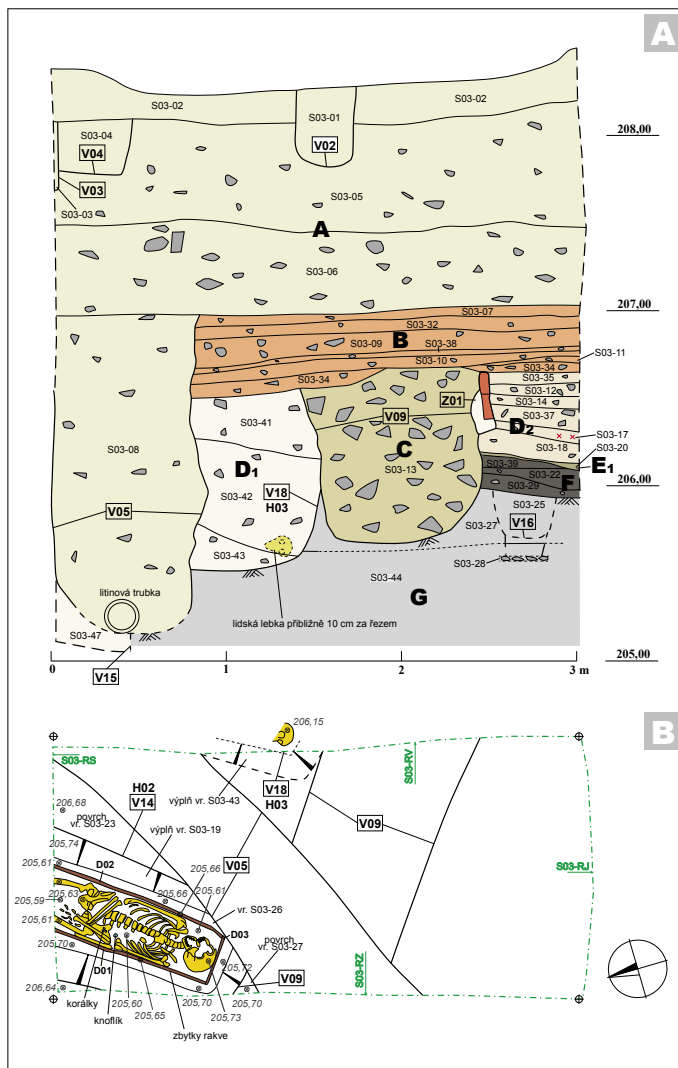
Obr. 10. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí pč. 2418/1. Sonda S02. Detail torza opukového obezdění zhloubené stavby. Situace severovýchodního rohu (foto E. Ditmar, 2011).

Sonda S03 (obr. 11)

Období jako u výkopu předchozích, i zde se pod současným travnatým povrchem (208,50) nalézal zahradní horizont o mocnosti 1,2 až 1,5 m (báze souvrství navážek 206,94). Zahliněné navážky převrstvovaly sled vodorovně uložených vrstev, které napříč sondou porušoval liniový výkop pro litinovou trubku (V05). Jeho zahliněná výplň sj. S03-08 obsahovala vedle drobného keramického materiálu novověkého stáří i několik druhotně přemístěných lidských kostí. Vrchní partie výkopem porušeného souvrství byla tvořena vodorovně uloženými, značně ulehými písčivými hlínami o mocnosti kolem 0,02–0,10 m s příměsí drobných kamenů, valounů a stavebního odpadu (sj. S03-30, 07, 31, 32, 33) a nevelkého jámového výkopu (V20, sj. S03-46). Stratigraficky níže (povrch 206,88–206,76) se v celém prostoru sondy nalézala 0,14 m mocná vrstva jílovité hlíny (sj. S03-09) s hojným podílem říčních valounů a kamenů, jejíž povrch byl výrazně tuhý a kompaktní. Tato vrstva s níže uloženými jednotkami (sj. S03-38, 40, 10, 11) tvořila celek zpevnění povrchu veřejného prostoru náměstí, jehož vznik lze klást do doby následující po zániku kaple Božího Těla na sklonku 18. století.

Od úrovně pohyblující se kolem 206,70 se terénní situace v sondě výrazně změnila. Prostorovým dělítkem se stal liniový výkop V09 se zbytkem cihlového zdiva Z01, který sondu šikmo přetínal ve směru SZ–JV. Jámový výkop o šířce 1,1 m se zahluhoval do starších sídelních situací a podloží (dno 205,68). Jeho průběh byl na západní straně sondy výrazně poničen výkopem pro trubku V05. Jižní stranu výkopu lemovala v její horní části cihlová plenta Z01 spojená vápennou maltou. Je možné uvažovat, že cihlová plenta představuje dodatečné zpevnění paty ohradní zdi, po jejíž realizaci pokračoval na její vnější straně terénní nárůst. Značně obtížné lze v případě této konstrukce definovat původní úroveň terénu, z níž byla zahlobena. V případě interpretace výkopu je možné, stejně jako u negativu zdíva kaple odhalené v sondě S01, uvažovat o vybraném základovém výkopu rozebrané stavební konstrukce. Na podkladě ikonografických a plánových pramenů ji můžeme ztotožnit s ohradní zdí areálu kaple a přilehlého hřbitova. Zdivo bylo při demolici zcela vybráno a výkop následně zasypán nepotřebným stavebním odpadem. Severní polovina sondy svým vývojem náležela ke hřbitovu kolem kaple. Jižní část se nalézala již vně hřbitovního okrsku, na veřejném prostranství náměstí.

Situace severní části sondy byla pod vrstvou zpevnění veřejného prostoru tvořena vícenásobnou superpozicí výkopů, z nichž u dvou se bezpečně jednalo o hrobové jámy s lidskými ostatky (H02, V14 a H03, V18). U zbylých výkopů je tato interpretace vzhledem k jejich charakteru a nálezo-
vému kontextu možná (V15 a V19). Takřka v celém rozsahu byl odkryt pouze jediný hrob H02,

Obr. 11. Praha 2–Nové Město, Karlovo náměstí pč. 2419/1. Sonda S03. Dokumentace terénní situace. **A** – řez východní stěnou sondy; **B** – půdorys úrovně s výkopem pro inženýrskou síť (V05), ohradní zdi hřbitova (V09) a hrobem (H02). Barvené vyznačeny stratigrafické celky historického nadozří (podle terénní dokumentace E. Ditmara graficky zpracovala S. Babušková, 2013).

situovaný v SZ rohu sondy. V obdélné jámě se šikmými stěnami byl v natažené poloze uložen dospělý jedinec orientovaný ve směru JZ–SV. Anatomicky uspořádané kostrové ostatky byly odhaleny až do úrovně kolenní části dolních končetin, jejichž koncová partie zůstala zachována již mimo prostor sondy. Zemřelý byl uložen na zádech s rukama zkříženýma v klíně (nivelety: lebka 205,73, pánev 205,63). Obvod skeletu lemovaly zbytky spodní části dřevěné pohřební schránky obdélného tvaru (rakve). Osobní výbavu reprezentovaly drobné spínací knoflíky uložené v oblasti dutiny břišní (1 kovový a 2 skleněné). Druhý hrob s kosterními ostatky odkrytý v sondě S03 – hrob H03 – byl situován 0,8 m východně od hrobu H02, a z větší části se nalézal již mimo prostor zkoumané sondy. V obdélné jámě se šikmými stěnami a rovným dnem se v natažené poloze na zádech nalézal jedinec, jehož lebka byla částečně odhalena na řezu. Orientace zemřelého byla zcela identická jako u hrobu sousedního (lebka 206,15). Kostra směřovala hlavou kolmo na výkop pro ohradní zeď hřbitova V09. Zásypy obou hrobových jam byly tvořeny písčitou až písčitojílovitou hlínou s podílem menších kamenů, zlomků cihel, prežků, malty a uhlíků.

Jižní část sondy byla tvořena souvrstvím tenčích, v převaze vodorovně uložených vrstev o celkové mocnosti 0,8 m, které na své bázi nasedaly na snížený povrch podloží (sj. S03-27; obr. 11, 12). Horní polovinu souvrství (obr. 11: mezi sj. S03-34 až 17) tvořily v převaze písčité a písčitojílovité hlíny s příměsí drobného stavebního odpadu (malta, úlomky cihel, opuky). Zřetelné rozhraní

Obr. 12. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí pč. 2412/1. Sonda S03. Foto řezu v místě jižní stěny sondy. Vodorovně uložené vrstvy dokumentují plynulý nárůst terénů na ploše náměstí v místech vně areálu kaple. Spodní partie souvrství je mírně ukloněna k západu a dokládá původně o něco svažitější terén ve srovnání s dnešním stavem. Pohled k jihu (foto E. Ditmar, 2011).

vytvářela od úrovně 206,30 hnědě okrová písčité hlína s vyšším podílem zlomků cihel, malty, nehojně uhlíků a renesančních kachlů (sj. S03-17). Svou skladbou se jednalo o stavební odpad, jehož vznik lze teoreticky spojit s odstraňováním požárové demolice blíže neznámé stavby někdy v průběhu novověku (17. století). Následující sekvence uloženin zahliněného písku či písčité hlíny se již svým vzhledem odlišovala od výše uložených vrstev. Vyznačovala se úlomky rezaových pískovců (sj. S03-20) a malty (sj. S03-21), jejichž podíl na struktuře uloženin u jednotlivých vrstev kolísal. Mohou být indikátorem stavební činnosti spojené s kaplí, což dílčím způsobem potvrzuje i přítomnost nevelkého souboru vyspělé středověké keramiky v tomto

kontextu. Povrch mírně nepravidelného dna se nalézal na niveletě 206,00. Interpretačně lze celé souvrství hodnotit jako postupně narůstající terén vně areálu kaple. Přírodní podklad byl v sondě tvořen půdním typem (sj. S03-27), slabě vyvinutým na sedimentu terasy Karlova náměstí (sj. S03-44). Jeho povrch, narušený sídelní aktivitou, byl zastižen v rozmezí nadmořských výšek 206,20–205,88.

ETAPIZACE SÍDELNÍHO VÝVOJE NA PODKLADĚ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU (obr. 13)

Geologický základ lokality

Přírodní podklad zkoumaného místa byl ve všech sondách tvořen nevýrazně vyvinutým půdním typem, přecházejícím do písčitého sedimentu pleistocenní vyšší vltavské terasy, dříve geology označované jako terasa Karlova náměstí – stupeň IIIb (ZÁRUBA 1948, 25), následně pak souhrnně jako stupeň V staršího rissu – terasa dejvická (ZÁRUBA/BUCHA/LOŽEK 1977, 86, Tab. 1). V nejnovější

nadm. výška	stratigrafické schéma stratigrafických celků	charakteristika	interpretace	datování
206,14–208,70		A – hlinité navážky inženýrské sítě, recentní výkopy	parková úprava náměstí, modelace terénu	1870–2. pol. 20. století
206,70–207,04		B – kamenitý štět	veřejná komunikace/prostor	1791–1870
206,58–206,70		C – negativ základu kaple Božího Těla stavební sutě	demolice kaple Božího Těla	1790–1791
206,62–206,70		D ₁ – kostrové hroby, hrobové jámy, základ ohradní zdi	ohrazený hřbitov u kaple (hřbitovní horizont)	15.–18. století
206,40–206,68		D ₂ – písčité hlíny, výkopy, kuchyňský odpad, sídlištní souvrství	veřejný prostor náměstí vně kaple	16.–18. století
205,70–206,48		D ₃ – organika (hnoje) a písčitohlinitý zásyp	zarovnání deprese po stavbě	15.–16. století (?)
205,08–205,70		D ₄ – stavební suť, kamenický odpad?	zánik zahloubené stavby	15. století (?)
206,18–206,62		E ₁ – základový pas obvodové zdi kaple, stavební odpad	stavba kaple Božího Těla	1382–poč. 15. století (?)
205,08–205,60		E ₂ – podlahové sedimenty, opuková konstrukce	zahloubená stavba s vnitřní kamennou konstrukcí	2. pol. 14.–15. století (?)
206,05–206,48		F – humózní hlinité souvrství	sídlištní aktivity na ploše náměstí po lokaci Nového Města	1348–1382
204,60–206,20		G – jemný zahliněný písek (půdní typ), přecházející v písčité říční sedimenty	podloží sedimenty terasy Karlova náměstí	holocén pleistocén

přehledné geologické mapě Prahy a okolí (KOVANDA ET AL. 2001, příl. 1) jsou v místě terasy Karlova náměstí vyznačeny fluvální sedimenty předposledního glaciálu (riss). V místech výzkumu byl zastižen místy narušený povrch podložních uloženin, bezpochyby částečně snížený opakovanými zásahy spojenými především se stavební činností (povrch 206,20–205,60 m n. m). Původní lidskou aktivitou nenarušený povrch podloží si lze představit jako v převaze rovinatý, místy mírně ukloněný, postupně se zvedající směrem k JV.

Obr. 13. Stratigrafické schéma nálezové situace ze sond S01, S02 a S03 s vyznačením stratigrafických (interpretačních) celků. (Z podkladů autora graficky zpracovala S. Ba-bušková, 2013).

Nejstarší sídlištní aktivity na ploše náměstí (1348–1382)

Nejstarší antropogenní aktivitu v místě reprezentovalo výrazněji nestrukturované, 0,4 m mocné souvrství tmavých, humózních písčitých hlín, zastižené v sondě S01. Vedle blíže neinterpretovatelné kumulace křemenců na bázi souvrství obsahovalo zlomky vrcholně středověké keramiky, datující jeho vznik do pokročilejší etapy 14. století. Uvedené souvrství reprezentuje v daném místě nejstarší antropogenní aktivitu na ploše náměstí, kterou můžeme předběžně spojit s prvními dekádami života Nového Města pražského po jeho založení v roce 1348.

Výstavba kaple Božího Těla (1382–1393)

V poslední čtvrtině 14. století do terénní situace sondy S01 zasáhla rozměrná stavba, jejíž pozůstatek se nalézal v hloubce cca 1,3–1,8 m pod současným povrchem. Jednalo se o vícebojý, liniový, místy pravouhle zalomený základový pas o konstantní šířce 1,4 m, který porušoval souvrství nasedající na podloží. Stavební výkop, orientovaný ve směru S–J, vyplňoval takřka celý prostor sondy. Jeho stěny byly v převaze přímé, sklon takřka svislý, dno rovné. Hloubka výkopu činila 1,4 m. Jeho zásyp tvořila výhradně heterogenní směs stavebního odpadu z opuky, světlého pískovce a malty, bez přítomnosti větších kamenných prvků. Na podkladě uvedených znaků jsme negativ základu ztotožnili se severní partií kaple Božího Těla, v místech polygonálně zformované stěny s náběhem na nárožní opěrák. Přestože došlo k radikálnímu zásahu do hmoty základu stavby po její demolici, základový výkop si podržel zcela věrnou půdorysnou stopu, korespondující s hmotou odstraněného zdiva. S dobou výstavby kaple bylo možné dát do

souvislosti i přiléhající souvrství světle hnědého zahliněného písku mocné 0,1–0,2 m, obsahující souvislejší polohy, či samostatné zlomky opuky, jemnozrnného pískovce a malty, interpretované jako stavební úroveň.

Středověká zástavba v okolí kaple (14.–15. století)

S obdobím vzniku kaple Božího Těla můžeme spojit zahloubený prostor neznámé stavby s vnitřní obvodovou konstrukcí z opuky, jehož část byla nalezena v sondě S02. Sondou se podařilo prozkoumat pouze rohovou partii stavby, hluboké minimálně 1,6 metru. Její stěny byly přímé a nepatrně šikmé. Na rovném dně bylo uloženo výškově nevýrazné souvrství usazenin z doby existence objektu, obsahující pískovce a drobné střípky keramiky a skla. Vedle drobných příměsí se na dně objektu nacházely i větší opukové kameny pocházející patrně z destruovaného obezdění stěn a kamenicky opracované články či torza ze světlého, jemnozrnného pískovce, z nichž nejvýraznější byl rozměrný, částečně poškozený opracovaný kvádr (KOVÁŘ 2011), který je možné teoreticky spojit se stavebním materiálem používaným na stavbě kaple. Podle petrografického posudku se jedná o pískovec pocházející z historických lomů situovaných severovýchodně od Prahy na katastrech obcí Horoušany – Nehvizdy (ZAVŘEL 2011). Dno objektu nevykazovalo známky podlahové úpravy. Zahloubený objekt s vnitřní zděnou konstrukcí můžeme podle zjištěných parametrů interpretovat jako suterénní prostor stavby, o jejíž podobě a velikosti nemůžeme vzhledem k rozsahu odkryvu předložit konkrétnější údaje. Přítomnost většího množství pískovcového odpadu v interiéru stavby může teoreticky indikovat její spojitost se stavbou kaple (zázemí stavební hutě), případně se jedná o stavbu zcela svébytnou, pouze koexistující v těsné blízkosti kaple. Objekt byl v době existence kaple zbořen a zasypán mohutnou vrstvou sutě (stavební odpad z výstavby kaple?). Vzniklá terénní deprese v místech zahloubeného prostoru byla následně zaplňována sídlištním odpadem, kde zpočátku převažovala organická složka (např. hnůj), později nahrazená písčitymi hlínami. K zániku stavby muselo dojít ještě v průběhu středověku, jak dokládají zlomky vyspělé středověké keramiky z 15. století v jejím zásypu. Postupné zaplnění prohlubně nad objektem pak bylo ukončeno v době oběhu raně novověké keramiky (16. století).

Hřbitovní areál u kaple Božího Těla (15.–18. století)

V bezprostředním kontaktu s kaplí se nalézaly nejméně 3 hroby obsahující lidské ostatky (sonda S01–H01; S03–H02, H03). Úprava a podoba hrobů odpovídala způsobu ukládání zemřelých v průběhu vrcholného středověku a raného novověku. Hroby byly situovány po obvodu kaple, kolmo k obvodové zdi stavby nebo hřbitovní zdi. Dokumentovaná hloubka dochované hrobové jámy činila cca 0,8–1,2 m, ani u jednoho hrobu však nelze vzhledem k pozdějším terénním úpravám stanovit původní výchozí úroveň zahloubení. Zemřelí byli ukládáni na zádech do dřevěných rakví spojených kovovými hřeby, prokázaných ve dvou hrobech (H01, H02). Osobní výbavu pohřbených zastupovaly pouze ojediněle drobné textilní doplňky z šatu zemřelého (knoflíky z hrobu H01 a H02). O zvýšené intenzitě pohřbívání okolo kaple svědčí superpozice více hrobových jam v sondě S03, které tak vykazují známky postupně narůstajícího etážového pohřbívání. Absence chronologicky citlivějších nálezů nám však neumožňuje jejich detailnější časové zařazení a určení doby uložení. Pouze ojedinělé zlomky glazované keramiky ve výplni hrobových jam datují jejich vznik spíše do průběhu raného novověku. Dle antropologického posouzení byli mezi zemřelými zastoupeni jak nedospělí, tak dospělí jedinci mužského i ženského pohlaví (KUŽELKA 2011). Lidské ostatky ve formě druhotných příměsí byly registrovány i v mladších terénních kontextech, což dokládá lokální narušování hrobů stavebními výkopy po zániku kaple a hřbitova.

Hřbitov od veřejného prostoru náměstí oddělovala ohradní zeď. Její pozůstatky v podobě negativu základového výkopu byly dokumentovány v sondě S03. Vzhledem k radikální asanaci stavby nemůžeme detailněji rekonstruovat její podobu, případně na základě rozboru stratifikace terénu určit dobu vzniku. Prokazatelná existence ohradní zdi je doložena teprve na prvních ikonografických vyobrazeních kaple v 2. polovině 16. století.

Veřejný prostor náměstí (14.–18. století)

V době existence kaple Božího Těla se vně jejího areálu vyvíjel veřejný prostor náměstí. Informace o tomto procesu bylo možné sledovat v jižní části sondy S03. Zde se za výkopem pro ohradní zeď hřbitova nalézalo sídlištní souvrství, které svou skladbou odpovídalo postupně narůstající

sídlíšní stratigrafii. Na základě zlomků keramiky ve vrstvách bylo možné její spodní partii zařadit do průběhu středověku (14.–15. století), mladší již náležela době novověké (16.–17. století). Mezi drobnou kamenitou příměsí se nalézaly polohy s uhlíky a vrstvy stavebního odpadu, kterým patrně byl záměrně upravován či zpevňován pochozí povrch. V žádném z uvedených případů se neobjevila důkladnější úprava povrchu (dlažba), což dokládá dlouhodobě nesoudržný a celkově nezpevňovaný terén náměstí až hluboko do novověku. Závěr celého období reprezentovaly výkopy pro dřevěné vodovody (situace v sondě S02) zásobující významné měšťanské domy a veřejné zdroje vody na náměstí a v jeho okolí, jak spolehlivě dokládají nejstarší plány vodovodní sítě pražských měst.

Výsledkem analýzy sondy S03 je zjištění, že se v minulosti obě části sondy vyvíjely zcela odlišně. Prostor hřbitova byl intenzivně narušován výkopy hrobů a postupným pohřbíváním, které mělo za následek růst terénu okolo kaple. Naopak prostor vně hřbitova za ohradní zdí byl po staletí využíván jako veřejný prostor, kde nárůst jednotlivých uloženin probíhal pomaleji a byl ovlivněn údržbou a úpravou komunikace. Původní výškový rozdíl mezi povrchem hřbitova a plochou náměstí mohl být v době jejich existence značný.

Demolice kaple Božího Těla (kolem roku 1790)

Zánik kaple dokumentovaly vybrané základové výkopy pro její obvodovou zeď v sondě S01 a obdobně dochovaný negativ ohradní zdi hřbitova v sondě S03. Ve všech případech byly vypreparované základy zasypány již nepotřebným stavebním odpadem, ve kterém se nalézal materiál jak z kontextu jádrového zdiva (opuka, malta), tak materiál, který byl s vysokou pravděpodobností použit na obklad stěn a na další kamenickou výzdobu kaple (světlý jemnozrnný pískovec). Rabovací výkopy byly ve své době prováděny značně racionálně, pouze v rozsahu odstraňované zděné konstrukce. Dochovaný obrys výkopů v místech odkryvu věrně kopíroval původní půdorysnou stopu obvodového zdiva staveb.

Úprava náměstí po zboření kaple (po roce 1791) a proměna náměstí v park (19. století)

Po odstranění kaple bylo její místo upraveno pro komunikační účely prostřednictvím vrstvy říčních valounů s příměsí drobného stavebního odpadu. Jednalo se o první zpevnění plochy v tomto komunikačně exponovaném prostoru. Přítomnost této vrstvy ve všech sondách dokládá snahu o úpravu celého prostoru v centru náměstí a dokumentuje tím jeho podobu před parkovou úpravou prováděnou postupně v průběhu 19. století.

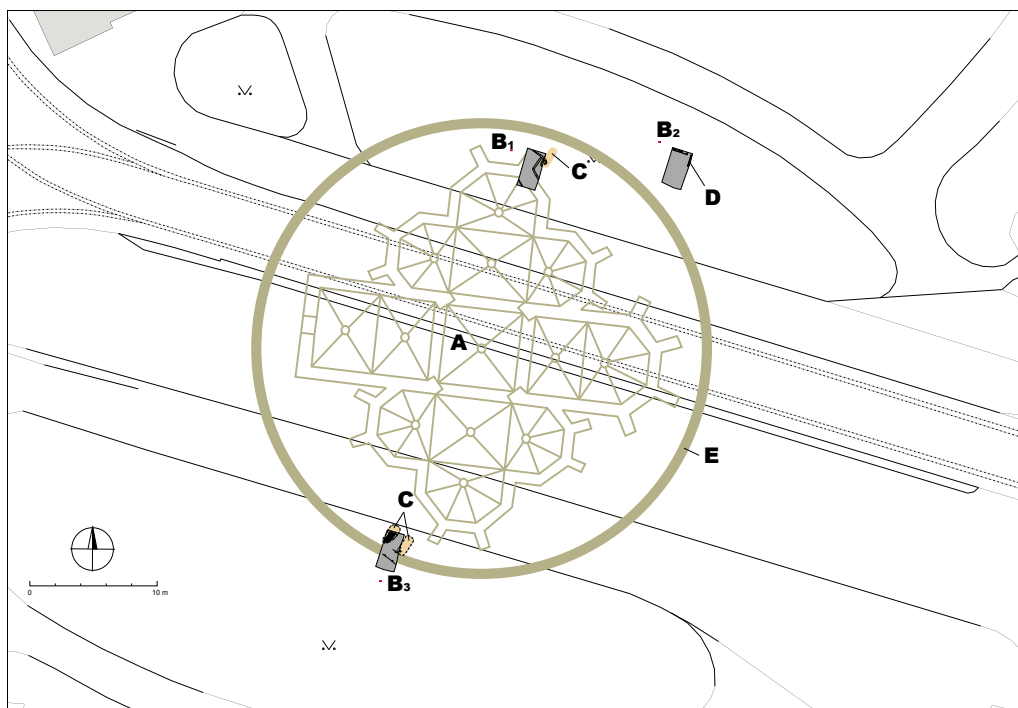
Poslední úpravy prodělala plocha náměstí v 80. letech 19. století. Jeho postupná proměna ve veřejný park se na zkoumaném místě projevila výrazným nárůstem terénu a jeho následnou modelací do požadované podoby projektu parku. Základem zahradního horizontu se staly nestrukturované homogenní zahliněné navážky o mocnosti mezi 1,3 a 1,7 m (sondy S01–S03), narušené místy výkopy pro inženýrské sítě a další městský mobiliář.

O zlepšení vzhledu blátivého prostoru, zachování jeho celistvosti a první výsadby stromů se zasloužil již roku 1843 hrabě Karel Chotek (celkové shrnutí vývoje REŠ/ŠKALICKÁ/SVOBODA 1980). V té době se jednalo pouze o jižní část náměstí (sonda S03), kde bylo přikročeno k sadové úpravě a vysázeno lipové stromořadí od ulice Ječné ke Všeobecné nemocnici. Po zrušení plánu na výstavbu vojenského cvičiště bylo v roce 1870 přikročeno k přeměně celé plochy náměstí na sad. Plán této úpravy vypracoval zahradní ředitel Bedřich Wünscher, vlastní úpravy pod vedením Josefa Fialy byly dokončeny v roce 1876. Tato sadová úprava brzo neodpovídala potřebám města a významu náměstí, a proto v roce 1884 a 1885 došlo k nejrozsáhlejší přeměně parku podle konceptu Františka Thomayera. Uvedenou podobu si parková úprava náměstí zachovala s menšími změnami takřka dodnes.

Závěr

Rozsahem nevelký výzkum splnil očekávání jen částečně. Nálezem negativu zdiva severního závěru kaple Božího Těla jsme získali nejen první relevantní údaje upřesňující její lokalizaci v prostoru náměstí, ale i informace, na jejichž základě je možné se zabývat stavební podobou a velikostí, otázkami způsobu výstavby a mechanismy jejího zániku. Prostou projekcí nálezové situace do půdorysů dosud prezentovaných rekonstrukčních modelů kaple dnes můžeme provést jejich revizi. Půdorys základového pasu kaple s náběhem na opěrák, stopa obvodového zdiva ohradní zdi, hroby a přítomnost zcela neznámé stavební struktury v její blízkosti, která však s ní

Obr. 14. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí pč. 2418/1 a 2419/1 (výřez z plochy náměstí). Soutisk stávajícího katastru, plochy archeologických sond, nálezů a hypotetické rekonstrukce půdorysu kaple Božího Těla podle V. Mencla (Mencel 1948). **A** – kaple Božího Těla; **B** – archeologické sondy: **B₁** = S01, **B₂** = S02, **B₃** = S03; **C** – kostrové hroby; **D** – středověká zahloubená stavba; **E** – ohradní zeď hřbitova kaple. (Na podkladě rekonstrukce V. Mencla 1948 a terénní dokumentace 2011 graficky zpracovala S. Babušková, 2013).

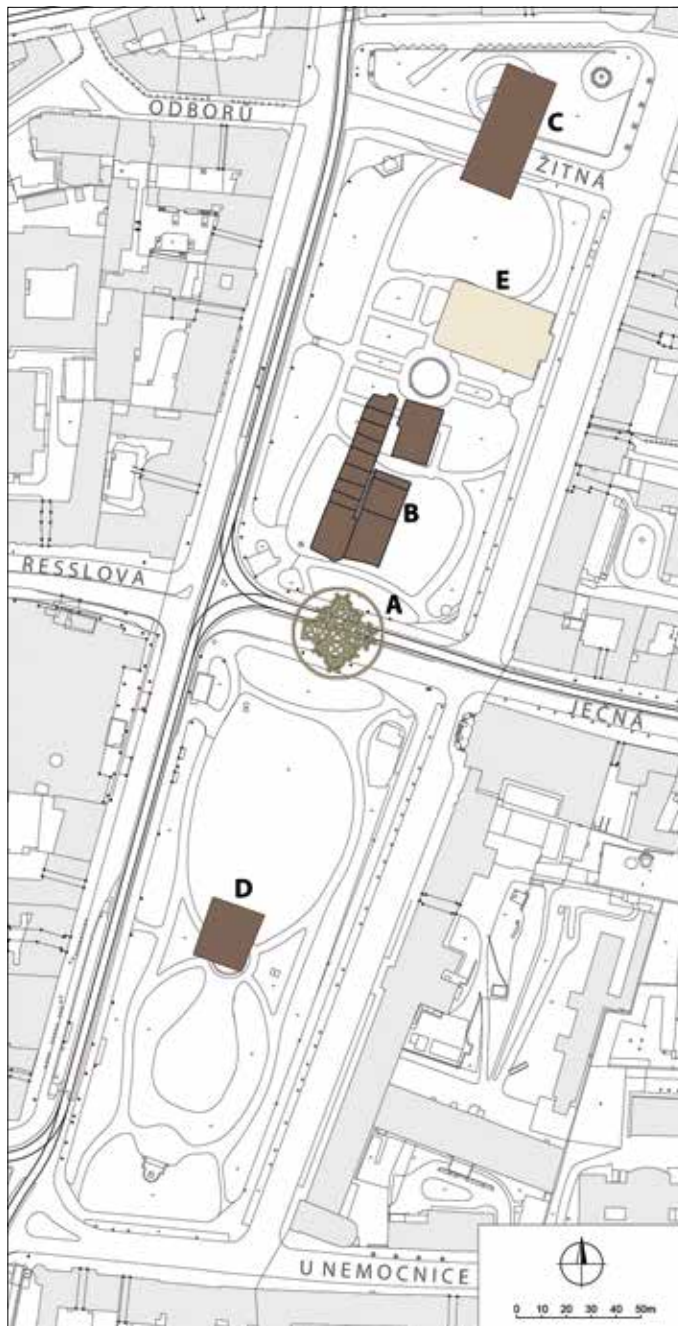
již funkčně nesouvisela, nám s vysokou pravděpodobností vymezila rozsah celého sakrálního areálu. Při srovnání s dosud představenými rekonstrukcemi se nejvíce přibližuje představě Václava MENCLA (1948, 126–127, obr. 76; obr. 14). Velikost stavby na půdorysu takřka rovnoramenného kříže s polygonálními presbytáři lodí a skupinou bočních kaplí lze v uvedeném případě stanovit v obou směrech na cca 29 metrů. Průměr celého areálu včetně hřbitova vymezeného ohradní zdí dosahuje 36 metrů. Stavba byla po svém zrušení rozebírána na stavební materiál, a to i včetně základových partií. Odstraněny byly především obvodové stěny z pískovcových kvádrů a další architektonické detaily. Nepotřebný stavební odpad z vlastního jádra konstrukce vyplnil vybrané základové pasy stavby. Odpověď na otázku, jestli byl tento postup aplikován v celém rozsahu stavby, neznáme. Z dobových svědectví je zřejmé, že stavební materiál z kaple našel své bohaté uplatnění na řadě staveb různého charakteru a účelu. Kompletní odstranění zdiva historické stavby včetně vybraní základových partií však není pro pražské prostředí zcela typické (cf. PODLISKA 2002). Možným důvodem uvedeného přístupu mohl být zájem o kvalitní jemnozrný pískovec, který byl použit hlavně na kvádrový obklad stavby a kamenické ozdoby, jejichž podobu nám realisticky zachycuje veduta náměstí s východním závěrem kaple z roku 1785 od F. A. Scottiho de Cassano (obr. viz HALAMA 2013, 46 obr. 12). Základový výkop pro obvodové zdivo o šířce 1,4 m vykazuje dostatečnou dimenzi, kterou bychom u stavby obdobného formátu předpokládali. Absence podlahových úrovní interiéru kaple v rozsahu našeho výzkumu nám naopak neumožňuje zamýšlet se nad otázkami jeho vzhledu, skladby a výškové úrovně ve srovnání s exteriérem stavby.

Výzkum mimo jiné potvrdil předpokládanou existenci hřbitova okolo kaple. Dokumentované kostrové hroby uložené v dřevěných rakvích se nikterak nelišily od nálezů, které známe z městského prostředí vrcholného středověku a časného novověku. Jejich orientace se zde řídila ve vztahu ke stavbě kaple a prostoru vymezenému ohradní zdí hřbitova. Superpozice hrobových jam svědčí o dlouhodobém využívání místa pro pohřební účely. Nepočtené drobné nálezy z osobní výbavy zemřelých a zlomky keramiky ze zasypu hrobových jam datují pohřby do průběhu časného novověku (16.–17. století). Pro starší (středověké) pohřbívání v nálezové situaci oporu nemáme. Ohradní zeď okolo hřbitova, opět i zde v podobě negativu, jasně oddělovala prostor s hroby od plochy náměstí, kde na úrovni podložních sedimentů probíhal plynulý nárůst antropogenních vrstev obsahujících sídlištní odpad.

Stavba kaple narušila svými základy starší sídlištní situaci v podobě hlinitého souvrství, které obsahovalo výhradně vrcholně středověkou keramiku. Souvrství narůstalo na přírodním podkladu bez výraznějších zásahů až do doby vzniku kaple. Na povrchu humózních uloženin v kontaktu s výkopem základů se nalézala vrstva stavebního odpadu. Můžeme ji označit za stavební úroveň

kaple. Přítomnost starších terénů spolehlivě dokládá intenzivní lidskou aktivitu na ploše náměstí po jeho vzniku v polovině 14. století. S uvedenou skutečností můžeme spojit překvapivý nález zahloubené pravoúhlé stavby neznámého rozsahu, situované v blízkosti severovýchodního nároží kaple. Jak vyplývá z přítomnosti vyspělé středověké keramiky v jejím zásypu, zanikla ještě v průběhu pozdního středověku (15. století). Nález fragmentu mohutného, pečlivě opracovaného pískovcového kvádrů na dně objektu navozuje propojení této stavby s vlastní kaplí. Vzhledem k výraznějšímu zahloubení objektu do podloží se domníváme, že se jednalo o suterénní prostor, nad kterým se nalézala nadzemní konstrukce stavby. Absence jakýchkoli stavebních detailů nám však neumožňuje rekonstruovat její přesnou podobu. Po částečném zaplnění interiéru stavebním odpadem, který je možné spojit s demolicí vlastní stavby, případně s dostavbou či opravou samotné kaple, se zde začal zprvu ukládat organický odpad, jaký v této podobě známe ze sídlištního prostředí a spojujeme jej s přítomností domácích zvířat. Tento fakt celkem konvenuje s historicky doloženou funkcí náměstí jako místa obchodu s dobytkem.

Z renesančních a barokních vedut města je zřejmé, že prostor Karlova náměstí byl původně zaplněn dnes již nedochovanou funkčně a konstrukčně pestrá směsí staveb, které souvisely s chodem města, s kultovními a komunálními akcemi, s provozováním obchodních a řemeslných aktivit jeho obyvatel (obr. 15). Asi nejlépe tento obraz náměstí můžeme sledovat na již zmíněné Sadelerově rytině Prahy z roku 1606, kde se vedle gotické kaple objevují jak na její severní, tak jižní straně rozmanité stavby, jejichž původ je obecně spojován s provozy spojenými s trhem (obecně Tomek 1892, 407). Vedle velkých funkčních staveb, jakou byla například stavba slanečkové boudy umístěná před průčelím novoměstské radnice (obr. 15: C), se jednalo o seskupení několika menších domků v ose náměstí, a to jak na severní, tak jižní straně kaple (obr. 15: B, D). K jejich stavební proměně a zániku docházelo postupně, jak je zřejmé již z barokních vedut města, bez výraznější pozornosti veřejnosti. Seskupení staveb na severní straně se postupně proměnilo v obytné domy, které zde setrvaly až do 60. let 19. století, kdy došlo k jejich definitivnímu odstranění v souvislosti s modernizací náměstí (Kašička 2010, 16–17).

Obr. 15. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí. Do stávající Mapy evidence nemovitostí jsou vyznačeny na ploše náměstí nejvýznamnější historické stavby s využitím Hergertova plánu Prahy z roku 1790 (uloženo: AHMP, Sběrka map a plánů, sign. MAP P 1 B/1) a plánu Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru z roku 1856 (LAŠTOVKA/LAŠTOVKOVÁ 2008). Rekonstrukce kaple dle V. Mencla (1948). **A** – kaple Božího Těla, odstraněna 1791; **B** – skupina 12 městských domů tzv. “špalíček” čp. 294–305, odstraněny 1863; **C** – slanečková bouda (underlák), odstraněna 1863; **D** – bývalá jezuitská pekárna čp. 306, později obecní vězeňský špitál, zbořen 1863; **E** – blíže neurčitelná dřevostavba funkční ve 40. až 60. letech 19. století (S. Babušková, 2013).

Při interpretaci výše uvedeného nálezu suterénu stavby se tak nabízí možnost jejího přiřazení právě do uvedené skupiny užitkových komunálních staveb (kupecké stánky či domky), které se v době existence kaple mohly nacházet v její těsné blízkosti. Pouze v rovině hypotézy je možné uvažovat i o pozůstatku věže se zahluobeným prostorem, ze které byly ukazovány říšské klenoty a ostatky. Z dobových písemností vyplývá, že tzv. ostatková věž ze dřeva zde existovala jak před stavbou samotné kaple, tak i v době kdy zde již kaple stála (viz HRDINA 2013, 30). Patrně se nemuselo jednat o jednu a tu samou stavbu, ale o pozůstatek stavby mladší, zanikající až po ukončení ostatkových poutí po roce 1437. O její podobě a provozu se však z dostupných pramenů nedozvídáme nic podrobnějšího. Posun našich znalostí tak může přinést jedině rozsahem větší archeologický výzkum v místě nálezu.

Archeologický nález kaple Božího Těla představuje i přes svůj omezený rozsah odkryvu důležitý příspěvek ke studiu této mimořádně zajímavé a dosud blíže nepoznané pražské stavby. Jeho přínos lze spatřovat nejen v možnosti studia stavební formy a dílčích konstrukčních detailů, ale též v poznání bezprostředního zázemí kaple, které ukrývá dosud neznámé informace o vývoji podoby jednoho z nejvýznamnějších veřejných prostorů pražských měst. Problematika formování, vzhledu a funkcí veřejných prostranství ve středověkých městech představuje v současnosti vysoce aktuální téma, které si s narůstajícími stavebními zásahy, a s tím prováděnými archeologickými výzkumy, na lokalitách obdobného typu zaslouží soustředěnější pozornost nejen archeologů zabývajících se středověkým městem, ale i dalších mediévistů.

PRAMENY A LITERATURA

- BACHMANN 1953 — Erich BACHMANN: Ein verschollener gotischer Zentralbau in Prag. In: Stifter-Jahrbuch III. H. Preidel (ed.), München 1953, 156–168.
- BÁRTA ET AL. 2010 — Jaroslav BÁRTA ET AL.: Kaple Božího Těla – Karlovo náměstí. Realizace I. etapy zjišťovacího archeologického výzkumu. Zpráva o geofyzikálním průzkumu (rkp.). Praha 2010. Uloženo: G Impuls spol. s r. o.; NPÚ ÚOP HMP odbor Archeologie, archiv terénní dokumentace, výzkum 2011/13.
- BAŤKOVÁ ET AL. 1998 — Růžena BAŤKOVÁ ET AL.: Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad. Praha 1998.
- BEČKOVÁ 1998 — Kateřina BEČKOVÁ: Zmizelá Praha – Nové Město. Praha 1998.
- EKERT 1878 — František EKERT: Zrušené a zaniklé chrámy v Praze 8. Kostel Božího Těla na Novoměstském velkém tržišti. Blahověst 28, 1878, 275–282.
- EKERT 1884 — František EKERT: Posvátná místa královského hlavního města Prahy. Díl II. Praha 1884, 481–487.
- EMLER 1884 — Josef EMLER (ed.): Kronika Beneše z Weitmile. (= Fontes rerum Bohemicarum IV), Praha 1884.
- HALAMA 2013 — Oto HALAMA: Kaple Božího Těla po roce 1437. Staletá Praha (toto číslo) 29, 2013/2, 39–49.
- HRDINA 2013 — Jan HRDINA: Osudy kaple Božího Těla na Novém Městě pražském v době předhusitské – dvě drobné sondy. Staletá Praha (toto číslo) 29, 2013/2, 21–38.
- HRDLÍČKA 2009 — Ladislav HRDLÍČKA: Praha. Databáze podrobné mapy archeologických dokumentačních bodů na území městské památkové rezervace (Aktualizace k 31. 12. 2005). Praha (e-Book) 2009.
- JANDÁČEK 2010 — Václav JANDÁČEK: Úvahy o úpravě Karlova náměstí. Za starou Prahu, věstník Klubu Za starou Prahu 40 (11), 2010/1, 19–20.
- KALINA/KOŤÁTKO 2004 — Pavel KALINA / Jiří KOŤÁTKO: Praha 1310–1419. Kapitoly o vrcholné gotice. Praha 2004.
- KAŠÍČKA 2010 — František KAŠÍČKA: Zachovejme poslední historickou tvář Karlova náměstí. Pohled do počátků a proměn Karlova náměstí. Za starou Prahu, věstník Klubu Za starou Prahu 40 (11), 2010/1, 12–18.
- KOVANDA ET AL. 2001 — Jiří KOVANDA (ed.): Neživá příroda Praha a jejího okolí. Praha 2001.
- KOVÁŘ 2011 — Miroslav KOVÁŘ: Popis nalezených kamenicky opracovaných prvků. In: PODLIŠKA 2011, 62–63.
- KUŽELKA 2011 — Vítězslav KUŽELKA: Antropologický posudek. In: PODLIŠKA 2011, 57–62.
- LAŠTOVKA/LAŠTOVKOVÁ 2008 — Barbora a Marek LAŠTOVKOVI: Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856). (= Documenta Pragensia Monographia 23), Praha 2008.
- LORENC 1973 — Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973.
- MENCL 1948 — Václav MENCL: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948.
- NEVÍMOVÁ 1998 — Petra NEVÍMOVÁ: Novoměstská jezuitská kolej a kostel sv. Ignáce v Praze. Ikonografie a koncepty výtvarné výzdoby. Pražský sborník historický 30, 1998, 151–186.
- PODLIŠKA 2002 — Jaroslav PODLIŠKA: Nové poznatky o kostele sv. Jana Křtitele Na Zábředí na Starém Městě pražském. Průzkumy památek 9, 2002/1, 83–100.
- PODLIŠKA 2011 — Jaroslav PODLIŠKA: Nálezová zpráva. Zjišťovací archeologický výzkum Praha 2–Nové Město, Karlovo náměstí ppč. 2418/1 a 2419/1, výzkum NPÚ, ú. o. p. v hl. m. Praze č. 2011/13. Uloženo: NPÚ ÚOP HMP archiv odboru Archeologie čj. 8770/11; ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., archiv NZ př. č. TX-2011-2251.

- REŠ/ŠKALICKÁ/SVOBODA 1980 — Bohumil REŠ / Anna ŠKALICKÁ / Antonín M. SVOBODA: Park na Karlově náměstí. Staletá Praha 10, 1980, 226–236.
- TOMEK 1870 — Václav Vladivoj Tomek: Základy starého místopisu pražského, oddíl II., Nové město Pražské. Praha 1870.
- TOMEK 1892 — Václav Vladivoj Tomek: Dějepis města Prahy II. Praha 1892.
- TOMEK 1893 — Václav Vladivoj Tomek: Dějepis města Prahy III. Praha 1893.
- ULIČNÝ v tisku — Petr ULIČNÝ: Kaple Božího těla na Karlově náměstí v Praze. Průzkumy památek, v tisku.
- ZÁRUBA 1948 — Quido ZÁRUBA: Geologický podklad a základové poměry vnitřní Prahy. Geotechnika 5, 1948, 1–83.
- ZÁRUBA/BUCHA/LOŽEK 1977 — Quido ZÁRUBA / Václav BUCHA / Vojen LOŽEK: Significance of the Vltava terrace system for Quarternary chronostratigraphy – Terasový systém Vltavy a jeho význam pro chronostratigrafii kvartéru. Rozpravy ČSAV, MPV 87/4, Praha 1977.
- ZAVŘEL 2011 — Jan ZAVŘEL: Petrografický posudek nálezů. In: PODLIŠKA 2011, 67–68.

RESUME

DER BEITRAG DER ARCHÄOLOGIE ZUR ERKENNTNIS DER GESTALT DER FRONLEICHNAMSKAPELLE AM PLATZ KARLOVO NÁMĚSTÍ IN PRAG

Im Jahr 2011 erfolgte in der Mitte vom Karlovo náměstí (Karlsplatz) in Prag-Neustadt eine Sondierungsgrabung, deren Ziel das Feststellen der Gestalt des historischen Firstes an der Stelle war, wo bis Ende des 18. Jahrhunderts die bedeutende gotische Fronleichnamskapelle gestanden war (Abb. 3, 15).

Der baulich bemerkenswerte Zentralbau wurde 1382–1393 in der Mitte des damaligen Viehmarktes zum Zwecke der Wallfahrten zur Verehrung der heiligen Reliquien erbaut. Den Vorgängerbau der Kapelle soll ein Holzturm dargestellt haben, von dem man den Pilgern heilige Reliquien und Kleinodien aus dem Reichskrönungsschatz Kaiser Karls IV. gezeigt hatte. Die Wallfahrten zu den Reliquien dauerten weiter auch nach dem Vollenden des Kapellenbaus, und zwar mit gewissen Unterbrechungen bis 1437. Die Kapelle hatte weiter den Gottesdiensten bis 1784 gedient, bis sie im Rahmen der Reformen Kaiser Josephs II. aufgehoben wurde. Kurz danach erfolgte der Verkauf des Baues als Baumaterial; die Kapelle wurde 1791 völlig demoliert.

Die Informationen von der Gestalt der Kapelle kommen vor allem aus den älteren Abbildungen aus dem 16. bis 18. Jahrhundert heraus, die sie in der Marktplatzmitte darstellen, ungefähr an der Stelle vor der Ausmündung der Ječná (Gersten-) Gasse. Die Gestalt selbst sowie die Lokalisierung der Kapelle wurden in der Vergangenheit vor allem von den Kunsthistorikern und Architekten diskutiert (V. Mencl, E. Bachmann, V. Lorenc; Abb. 4).

Anhand der bisherigen Erkenntnisse und mit Hilfe der geophysikalischen Messung wurden im Park drei Suchsonden ausgemessen (Abb. 1, 13). An der Nordseite wurde in der Tiefe von ca. 2 m unter der heutigen Oberfläche, unter den rezenten Aufschüttungen und der Ebene der heutigen Pflasterung der Fundamentgurt einer rechteckigen Anlage festgestellt, der zu dem Fundament der Fronleichnamskapelle angehört hatte (Abb. 5). Der freigelegte Fundamentsausbruch enthielt nicht mehr das Mauerwerk, wurde aber mit dem Bauschutt ausgefüllt, der in ihm nach der Demolierung und Aushub des Mauerwerkes blieb (d. h. er stellte das Negativ nach dem Mauerwerk dar). Entlang des Fundaments befand sich ein zum umgebenden Friedhof angehöriges Skelettgrab (Abb. 7). Die Reste nach dem Friedhof in Gestalt von zwei Skelettgräbern stellte man auch in der südlich von der heutigen Straße situierten Sonde festgestellt (Abb. 11). Ihre Datierung ist aber lediglich rahmenhaft und fällt in die Frühneuzeit. Das Kapellenfundament selbst wurde in die früheren Schichten eingetieft, deren Entstehung sich mit der ältesten Periode der Existenz der Neustadt nach ihrer Gründung im J. 1348 verbinden lässt (Abb. 8). Als ein unerwarteter Fund lässt sich das in der näher zur Ječná G. situierten Sonde freigelegte, unweit der Kapelle situierte Objekt mit der inneren Steinkonstruktion bezeichnen (Abb. 9, 10). Dieser wohl rechteckige Bau mit flachem Boden wurde nach seinem Verschwinden im Laufe des 15. Jahrhunderts mit dem Bau- und Siedlungsabfall zusammen mit dem zum Kapellenbau ähnlichen Steinmetzmaterial gefüllt. Die Deutung des Objektes ist bislang vorläufig, aber die festgestellten Indizien ermöglichen uns von der Kategorie der Häuser zu überlegen, die für die Bedürfnisse der Händler oder Kaufleute ausgenutzt wurden, die ihr Geschäft direkt auf der Marktplatzfläche ausgeübt haben (Abb. 14, 15).

Die Forschung ermöglichte mit ihren Ergebnissen unsere Kenntnis von dem physisch bislang unbekannten Bau der Fronleichnamskapelle zu bereichern. Neben den Angaben von ihrer Lokalisierung brachte sie auch eine Menge wertvolle Informationen von der Bauform, verwendeten Konstruktion, Baumaterial, Art des Untergrunds und von dem anliegenden Friedhofsgelände herbei. Nicht in der letzten Reihe ermöglichte sie die Aktivitäten zu verfolgen, die in der Bauzeit oder während des Vorhandenseins der Kapelle verliefen.

Abb. 1. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí (Karlsplatz, urspr. Viehmarkt). Ausschnitt aus der Katastralmappe Prags mit Auszeichnung der archäologischen Sonden auf den Grundstücken Parz.-Nr. 2418/1 und 2419/1.

Abb. 2. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí. Archäologische Sonde S01 (rechts) und S02 während der Forschung. Blick nach Süden.

Abb. 3. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Fronleichnamskapelle. Ausschnitt aus dem Prospekt von Prag von Philipp v. d. Bossche 1606 (sog. Sadeler-Prospekt), Kupferstich (übernommen aus: BEČKOVÁ 1998).

Abb. 4. Rekonstruktion der gotischen Gestalt der Fronleichnamskapelle (Axonometrie und die Grundriss-Spur. **A** – V. MENCL (1948, 123, Abb. 76); **B** – E. BACHMANN (1953), nur Grundriss; **C** – V. LORENC (1973, Abb. 54A, 54B). Ohne Maßstab.

Abb. 5. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstück Parz.-Nr. 2418/1. Sonde S01, Dokumentierung der Geländesituation. **A** – Ostwand der Sonde, Schnitt; **B** – Grundriss vom Kapellenfundament (V10) und Grab (H01). Farblich ausgezeichnete stratigraphische Komplexe vom historischen First.

Abb. 6. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstück Parz.-Nr. 2418/1. Sonde S01, Grundaushub der Umfassungsmauer an der Kapellennordseite nach dem Bauschuttentfernen. Trotz der Absenz vom Mauerwerk behielt sich das Fundament seine deutliche Grundrissspur im geologischen Untergrund. Blick von oben.

Abb. 7. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstück Parz.-Nr. 2418/1. Sonde S01. Das zum Teil abgedeckte Skelettgrab H01 in der Ostwand der Sonde.

Abb. 8. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstück Parz.-Nr. 2418/1. Sonde S01. Untere Partie des östlichen Schnittes über den First. In der Mitte der erhaltene Block von der hochmittelalterlichen Siedlungsschichtenfolge, der ältesten bei der Forschung festgestellten Siedlungskomponente. Rechts der Kapellengrundaushub, links Umriss der Grube vom Grab H01. Blick nach Südosten.

Abb. 9. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstück Parz.-Nr. 2418/1. Sonde S02. Dokumentierung der Geländesituation. **A** – Schnitt über die West- und Nordwand der Sonde; **B** – Grundriss vom Innenraum des eingetieften Baues mit der Steinkonstruktion (Z03, V17). Mit Farben stratigraphische Elemente vom historischen First ausgezeichnet.

Abb. 10. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstück Parz.-Nr. 2418/1. Sonde S02. Eingetiefter Bau, Nordostecke, Detail der Plänerverkleidung.

Abb. 11. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstück Parz.-Nr. 2419/1. Sonde S03. Dokumentierung der Geländesituation. **A** – Ostwand der Sonde, Schnitt; **B** – Grundriss der Ebene mit dem Aushub fürs Ingenieurnetz (V05), mit der Friedhofsumfriedungsmauer (V09) und dem Grab (H02). Mit Farben stratigraphische Elemente vom historischen First ausgezeichnet.

Abb. 12. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstück Parz.-Nr. 2412/1. Sonde S03. Südwand der Sonde, Schnitt. Die horizontal liegenden Schichten dokumentieren das allmähliche Anwachsen des Geländes auf der Marktplatzfläche außerhalb des Areals der Kapelle. Die untere Partie der Schichtenfolge fällt mäßig westwärts ab und belegt das ursprünglich sich um etwas mehr neigende Gelände im Vergleich zum heutigen Zustand. Blick nach Süden.

Abb. 13. Stratigraphisches Fundsituationen-Schema der Sonden S01, S02, S03 mit Auszeichnung der stratigraphischen (Deutungs-) Elemente.

Abb. 14. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí, Grundstücke Parz.-Nr. 2418/1 und 2419/1 (Ausschnitt aus der Marktplatzfläche). Zusammendruck des heutigen Katasters, der Flächen der archäologischen Sonden, Funde und der hypothetischen Grundrissrekonstruktion der Fronleichnamskapelle nach V. Mencl (MENCL 1948). **A** – Fronleichnamskapelle; **B₁**, **B₂**, **B₃** – archäologische Sonden; **C** – Skelettgräber; **D** – mittelalterlicher eingetiefter Bau; **E** – Umfriedungsmauer des die Kapelle umgebenden Friedhofs.

Abb. 15. Prag 2-Neustadt, Karlovo náměstí. In die gegenwärtige Mappe der Evidenz der Unbeweglichkeiten sind auf der Marktplatzfläche die bedeutendsten historischen Bauten mit Verwendung des Plans von Prag von F. L. Herget (1790) und des Plans von der Neustadt und Vyšehrad aufgrund der Mappierung des stabilen Katasters aus dem Jahr 1856 eingezeichnet. Rekonstruktion der Kapelle nach V. MENCL (1948). **A** – Fronleichnamskapelle, verschwunden 1791; **B** – Gruppe von 12 Häusern Nr. Konskr. 294-305, Špalíček (Stöckel) genannt, abgerissen 1863; **C** – Salzherrnlager, abgerissen 1863; **D** – ehemalige Jesuitenbäckerei Nr. 306, später Stadtgemeinde-Häftlingsspital, abgerissen 1863; **E** – ein näher nicht bestimmtes Holzgebäude, in Verwendung in den 1840er bis 1860er Jahren.

Übersetzung Jindřich Noll

Příspěvek vznikl v rámci výzkumného cíle NPÚ „Archeologie“ financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

PhDr. Jaroslav PODLIŠKA, Ph. D.
NPÚ ú. o. p. v hl. m. Praze
Na Perštýně 12/356, 110 00 Praha 1
podliska.jaroslav@npu.cz